

Dr. Peter van de Kamp (red.), *Bevrijdingspastoraat*. TU Bezinningsreeks nr. 7
Uitgeverij De Vuurbaak, Barneveld, 2008.

Mart-Jan Paul, 'Bevrijdingspastoraat in onze cultuur', pp. 25-43

2. Bevrijdingspastoraat in onze huidige cultuur

Mart-Jan Paul

Dit artikel¹ gaat eerst in op de bijdrage van Ton van der Hoeven, waarbij de nadruk ligt op de oorzaken voor de toename van de belangstelling voor het bevrijdingspastoraat. Daarna wil ik enige lijnen doortrekken naar de theologische bezinning op het bevrijdingspastoraat en daarbij reageren op een artikel van Erik de Boer. Tot slot ga ik nog kort in op diverse verklaringsmoedellen, waarbij ook de psychiatrie ter sprake komt.

1. De opkomst van het bevrijdingspastoraat

Het is boeiend dat Van der Hoeven zijn verhaal begint met een verwijzing naar Moerkapelle. Daar woont namelijk veel familie van mij. Mijn betovergrootvader kwam uit Duitsland en vestigde zich in het buurdorp Zevenhuizen. Geleidelijk gingen steeds meer familieleden in Moerkapelle wonen. De Bekkerianerij was toen echter al lang voorbij en ik heb er ook geen sporen meer van kunnen ontdekken in de kerken die daar nu zijn.

Met de meeste zaken die door Van der Hoeven zijn aangereikt in zijn historische overzicht, ben ik het geheel eens. Er zijn slechts enkele punten waarbij ik wat nuanceringen wil maken. Het belangrijkste punt betreft de veronderstelde relatie tussen bevrijdingspastoraat en het opkomende fundamentalisme en de mondiale groei van het evangelicalisme: een zoeken naar nieuwe zekerheden in onzekere tijden.

De nuancering die ik wil aanbrengen is deze: het fundamentalisme in christelijke kring, zoals dat aanvankelijk in Amerika opgekomen is, kende geen aandacht voor het exorcisme. Dit heeft te maken met het Calvinisme, waarin een grote nadruk wordt gelegd op de overwinning die door Christus is behaald en waardoor tegenkrachten overwonnen zijn. Tevens ligt bij Calvijn de nadruk op de soevereiniteit van God. Hij benadrukt dat de duivel niet meer is dan een middel in Gods hand. De duivel en demonen zijn wel reële krachten, maar Calvijn beschouwde het uitdrijven van demonen, evenals ziekenzalving en gebedsgenezing, als bijzondere gaven die alleen in de tijd van de apostelen voorkwamen. [p. 26] Volgens hem is de verkondiging van het evangelie het beste middel om Satan te verdrijven. Hij interpreteert de bijbelgedeelten die gaan over bevrijding van demonische machten, vooral symbolisch en geestelijk. Dit is voor een deel ingegeven door het verzet tegen het welig tierende bijgeloof en de zeer wonderlijke exorcismeriten in zijn tijd.²

¹ Met dank aan Robert Doornenbal, collega aan de Christelijke Hogeschool Ede, voor diverse suggesties met betrekking tot dit artikel.

² Zie J. Calvijn, *De Evangelien van Mattheüs, Markus en Lukas, in onderlinge overeenstemming gebracht en verklaard*. Ned. vert., 3 delen, Goudriaan: De Groot 1970-1971, bijv. deel 3, 622-623. Vgl. ook de *Institutie*, vert. A. Sizoo, Delft: Meinema z.j., bijv. IV, xix, 18,24. Denk ook de grote invloed van B.B. Warfield, *Counterfeit Miracles* (1918), Edinburgh: Banner of Truth 1986. Vgl. W. DeArteaga, *Quenching the Spirit*, Lake Mary: Creation House 1992, 79-85 en R.J.A. Doornenbal, 'Duivel en demonen vanaf de Reformatie tot heden', in M.J.

Tevens wil ik wijzen op de onprettige waarschijnlijkheid dat de afwijzing van exorcisme door gereformeerden in de laatste eeuwen meer te heeft met ons moderne wereldbeeld en de opkomst van de moderne psychologie dan met een onbevangen bijbeluitleg.³

Het gereformeerde protestantisme heeft over het algemeen te weinig aandacht gehad voor occulte belasting en duiveluitdrijving. Des te opmerkelijker is de publicatie *Demonologie* van de calvinistische predikant François Perreaud in 1653. Lambert Daneau, calvinistisch hoogleraar in Genève, publiceerde in 1574 het boek *De Venificiis*. In Nederland bestreed Balthasar Bekker het bijgeloof en de hekserij in *De betoverde wereld* (1691-1693). Jakobus Koelman, een bekend vertegenwoordiger van de Nadere Reformatie, schreef een uitvoerige *Wederlegging* van Bekker, korte tijd later gevolgd door een *Schriftmatige Leere der Geesten*, een boek van bijna 900 pagina's.⁴ Bekker neemt aan [p. 27] dat het bij het uitdrijven van boze of onreine geesten ging om gewone gezelingen en dat Jezus zich bediend heeft van het spraakgebruik van zijn volk en zijn tijd.

In onze tijd is het opvallend hoeveel christelijke hulpverleners hetzelfde argument gebruiken als Bekker. Het rationalisme en het Verlichtingsdenken tastte ook veel kerkgangers aan. Daar ligt volgens mij een belangrijke oorzaak van het verdwijnen van het geloof in engelen en demonen in de realiteit van elke dag. Ook in contact met Derdewereldlanden komen diverse, verwaarloosde bijbelse noties weer naar voren en dit is een duidelijke factor in de herleving van het bevrijdingspastoraat.

Het is opmerkelijk dat de Rooms-Katholieke kerk, die in het bezit is van een *Rituale Romanum* met uitgebreide aanwijzingen voor exorcisme, dit onderwerp in de loop van de twintigste eeuw grotendeels heeft laten rusten. Maar in 1999 werd een nieuwe versie van de oude exorcismerite uit 1614 gepresenteerd in Vaticaanstad.⁵ Exorcisme in de eigenlijke zin van het woord, het aanspreken van de demonen en hun bevelen weg te gaan, is grotendeels vervangen door gebeden om Gods hulp voor de gekwelde persoon. Een

Paul (red.), *Geestelijke strijd: demonie en bevrijding*, Zoetermeer: Boekencentrum (2002) 2007⁴, 90-115, spec. 94-97.

³ Zie mijn 'Het (herontdekte) werk van de heilige Geest met betrekking tot genezing en bevrijding' in E.A. de Boer (red.), *Levend water. Gereformeerd debat over charismatische vernieuwing*, Barneveld: De Vuurbaak 2007, 103-120. Zie ook hieronder, par. 2-c, over Aulén.

⁴ *Wederlegging van B. Bekkers Betoverde Wereldt*, Amsterdam 1692. Bijgevoegd is een spookverhaal uit Engeland, getiteld *Den duyvel van Tedworth*. Volgens C.J. Meeuse blijkt hier 'dat Koelman in zijn strijd tegen moderne opvattingen zich niet los kon maken van toch ook onbijbelse, middeleeuwse voorstellingen over spokerij. Dat blijkt ook uit zijn derde deel over deze materie, dat eerst na zijn dood uitkwam en de titel draagt *Schriftmatige Leere der Geesten, Goede als insonderheid der Quade, als mede van Bezetenheid, Spokerye en Toverye, zynde een volle wederlegginge van 't geene Balthazar Bekker, gewesen Predikant tot Amsterdam in sijne Vier Boeken en vordere Geschriftjens dies aangaande heeft uitgegeven* (Utrecht, 1695).' Zie Meeuse, 'Jacobus Koelman (1631-1695): leven en werken' in T. Brienens e.a., *Figuren en thema's van de Nadere Reformatie*, deel 2, Kampen: De Groot Goudriaan 1990, 63-93, citaat p. 89. De vraag rijst waar de norm ligt of Koelman echt wel te middeleeuws dacht ...

⁵ De rite werd gepubliceerd in 1999, in 2004 is een taalkundig iets aangepaste versie verschenen. Een belangrijke theologische wijziging is dat het aanspreken van de demonen, met het bevel de mens te verlaten, grotendeels vervangen is door gebeden tot God om de persoon te verlaten. Vanwege de vele kritiek op deze wijziging, o.a. door bekende exorcisten als Gabriele Amorth, heeft er toe geleid dat geestelijken eventueel toch nog de oude formuleringen uit 1614 mogen gebruiken. Zie Daniel G. Van Slyke, 'The Ancestry and Theology of the Rite of Major Exorcism (1999/2004)' in *Antiphon* 10.1 (2006) 70-116. Te raadplegen via http://www.liturgysociety.org/JOURNAL/Volume10/10_1/vanslyke10.1.pdf En verder: http://www.latinmassmagazine.com/articles/articles_2002_SU_Father_X.html Voor Amorth: http://en.wikipedia.org/wiki/Gabriele_Amorth

dergelijke uitgave, waarbij duidelijk is dat men zich theologisch niet gemakkelijk voelde bij de oude gebiedende uitspraken, heeft niets te maken met opkomend fundamentalisme, maar met veranderingen in de samenleving.

Tracy Wilkinson heeft onlangs een boek gepubliceerd met de titel *De exorcist van het Vaticaan: duiveluitdrijving in de 21e eeuw*. Daarin geeft ze aan dat er in Italië sprake is van een sterke opleving van occulte praktijken. Het gevolg is een groei van het aantal gevallen van demoni- [p. 28] sche gebondenheid. Het aantal geestelijken dat aan bevrijdingspastoraat doet in Italië, is hierdoor gestegen van 20 in 1986 tot ruim 350 in 2007.⁶

De groei van het satanisme en de moordlustige consequenties die dat soms met zich meebrengt,⁷ en ook de toename van het occulte in het algemeen, heeft de kerk laten teruggrijpen op een instrument dat eeuwenlang een normaal gebruik was. Begin 2005 is een nieuw lesonderdeel aan de pauselijke universiteit Regina Apostolorum in Rome gestart, de collegereeks 'Satanisme, exorcisme en het gebed om bevrijding'.⁸

In Nederland kunnen de publicaties van Wim van Dam,⁹ Karel Kraan¹⁰ en Corrie ten Boom¹¹ genoemd worden. Van Dam en Ten Boom hebben beiden in Duitsland veel occultisme meegemaakt en ook talloze mensen hieruit mogen bevrijden. Van Dam was hervormd predikant en Kraan gereformeerd predikant en zij kunnen niet direct gerekend worden tot het fundamentalisme of evangelicalisme, als we deze woorden in strikte zin hanteren.

Uit dit korte overzicht blijkt dat de noodzaak van bevrijdingspastoraat mede ontstond door het opkomende occultisme. De kerk moest reageren op de aanwezige problemen. Het lijkt mij daarom te beperkt om de opkomst van het bevrijdingspastoraat toe te schrijven aan het opkomende christelijke fundamentalisme of evangelicalisme. Er vond een verschuiving van fronten plaats: de problemen waren niet meer binnenkerkelijk zoals in de Reformatie het geval was (avondmaal, aflaat, goede werken, Mariaverering, kerktal en bijbelvertaling), maar [p. 29] er moest iets gedaan worden met het toenemende heidendom,¹² en daarmee kwam de kerk in een vergelijkbare situatie als waarin de vroegchristelijke kerk in het Romeinse rijk verkeerde.

2. Enkele aanvullende opmerkingen

In deze paragraaf volgen nog enkele opmerkingen bij uitspraken in het artikel van Van der Hoeven.

⁶ Wilkinson, Ned. vert., Amsterdam: Luitingh 2007, 9, 24, 72. Zij gaat ook in op leven en werk van Amorth.

⁷ 'Satanisme' is een verzamelterm voor tal van groeperingen en er is onderling veel onderscheid. Vgl. J.M. Greer, *The New Encyclopedia of the Occult*, St. Paul: Llewellyn 2003. art. 'Satanism', 421-422.

⁸ Artikel 'Rome wapent zich tegen satanisme', *Reformatisch Dagblad* 22 februari 2005. Tevens Wilkinson, 73: een opleiding van een half jaar voor priesters die exorcist willen worden.

⁹ W.C. van Dam, *Dämonen und Besessene, Die Dämonen in Geschichte und Gegenwart und ihre Austreibung*. Aschaffenburg: Pattloch 1970. In Nederland: *Okkultisme en christelijk geloof*, Den Haag: Voorhoeve 1978 en *Wezens uit onzichtbare werelden*, Kampen: Kok 1993.

¹⁰ K.J. Kraan, *'Opdat u genezing ontvangt': Handboek voor de dienst der genezing*, Hoornaar: Gideon 1974³ en *Genezing en bevrijding*, 3 delen, Kampen: Kampen 1983-1986.

¹¹ Corrie ten Boom, *Verslagen vijanden. Over occulte machten*. Heruitgave, Zoetermeer: Boekencentrum 2004.

¹² Er rezen vragen als: wat is het realiteitsgehalte van bloedverbonden met een geest of met satan, het oproepen van geesten, het horen van stemmen van geleidegeesten, vooedoopraktijken, e.d.? Hoe kunnen mensen bevrijd worden die negatieve gevolgen van deze praktijken ondervinden? Het moderne heidendom gelooft overigens lang niet altijd in het bestaan van een satan. Dit geldt bijv. voor wicca, een vorm van hekserij waarbij de nadruk ligt op verbinding met de natuur en het goede doen voor elkaar. Vgl. Marloes van der Welle, *Het geheim van de godin*, Vaassen: Medema 2005.

a. Het is waar dat de Harry Potter-serie soms erg negatief afgeschilderd wordt. Het is opvallend dat in deze boeken vol magie, demonen of duivels geen rol spelen. Het is omstreden in welke mate de schrijfster een positieve boodschap heeft met de boeken.¹³ Het lijkt mij dat de grootste problemen niet in die serie boeken zelf ligt, maar in de toegang tot de echte magie. Bij allerlei lezers wordt de interesse magie gewekt en zeker via internet is het gemakkelijk om dieper in de wereld van het occulte te geraken. De gevolgen daarvan zijn erger dan de directe gevolgen van het lezen van de genoemde boeken.

b. Van der Hoeven schrijft: 'Natuurlijk is er een verhoogde kans op occulte invloeden waar mensen zich serieus in het paranormale, onzichtbare werelden begeven. Iedere psycholoog kan dat uitleggen. Waan, werkelijkheid, spel, ernst, alles door en bij elkaar kan dat tot een bepaalde psychische problematiek leiden.' Met de eerste zin ben ik het geheel eens, maar de toelichting daarna bevreemdt mij. Is het zo dat het door elkaar halen van al deze zaken tot een probleem leidt? Dan kan wel het geval zijn, maar ik zou liever zeggen dat de geestelijke realiteit in het para- [p. 30] normale en occulte mensen negatief kan beïnvloeden. Iedere gelovige en iedere theoloog kan dat uitleggen aan de hand van de Schrift.

c. Het is boeiend om verder te doordenken wat G. Aulén constateert, dat in de Reformatie zelf al een vorm van rationalisering en anti-magisch denken optrad. Volgens hem is toen het aloude christelijke besef van 'het dramatische verzoeningstype', namelijk dat kruis en opstanding van Christus een overwinning vormen op de Boze en zijn macht, teloorgegaan. Hoe verhoudt zich dat met wat boven gezegd is over het calvinisme en de houding tegenover het demonische en exorcisme?

d. Het is zeker waar dat niet iedere christenen een J.C. Blumhardt is. 'Men kan dat niet aan een modale dominee of christen overlaten'. De vraag rijst dan wel: hoe is Blumhardt hiertoe gekomen? Niet door zijn opleiding, ook niet door vrije keuze, maar doordat de nood van de medemens (zijn gemeentelid Gottlieb Dittus) hem op het hart gebonden werd. Hij voelde zich aangetast in de kern van de boodschap die hij bracht. Zo komen ook in onze tijd steeds meer christenen ertoe zich op dit gebied te begeven. Lang niet iedereen wordt hiertoe geroepen en lang niet iedereen hoeft dit in praktijk te brengen, maar in noodgevallen mag iedere christen een exorcist zijn.¹⁴

e. Inderdaad is het onderwerp, zowel het ontmaskeren van het kwaad op macro- en microniveau, een 'brisante materie' en er worden heel wat fouten gemaakt op dit gebied. We moeten zeker beducht zijn voor een herhaling van de middeleeuwen of van de

¹³ Zie de waarschuwingen van R. Abanes, *Harry Potter en de Bijbel, de dreiging achter de magie*, Ned. vert., Vlissingen: Bread of Life 2002 en het tegenovergestelde standpunt in J. Granger, *Op zoek naar God bij Harry Potter*, Sliedrecht: Merweboek 2005.

¹⁴ Vgl. de apologeet Tertullianus (rond 200 na Chr.). Hij gaat ervan uit dat iedere christen de macht heeft demonen uit te werpen. De Romeinen mogen dat rustig op de proef stellen. 'Wij doen meer dan de demonen verstoten. Wij overwinnen hen. Elke dag stellen we hen bloot aan verachting, en werpen hen uit hun slachtoffers uit. Dit is zeer wel bekend bij vele mensen.' In de (latere, gedeeltelijk fictieve) Apostolische Constituties staat: 'Deze gaven werden eerst aan ons, de apostelen, geschonken toen we klaar stonden om het evangelie te prediken aan alle creaturen en later werden ze noodzakelijkerwijs geschonken aan hen die door onze arbeid tot geloof gekomen waren'. Zie verder M.Green, *Evangelie-verkondiging in de eerste eeuwen*. Ned. vert., Goes-Amsterdam 1979, 220-221.

heksenjachten. Er zijn echter ook tegenovergestelde gevaren, namelijk dat we een geestelijke, duivelse werkelijkheid over het hoofd zien. Het is zeker waar dat op dit moeilijke gebied kennis en onderscheidingsvermogen noodzakelijk zijn. De zielszorg zal uiterst voorzichtig moeten [p. 31] zijn, maar toch moeten zoeken naar mogelijkheden. Vanwege de complexiteit van het onderwerp en de raakvlakken met psychische en psychiatrische domeinen, is samenwerking met deskundigen op die terreinen dringend gewenst.

Samenvattend kan ik stellen het grotendeels eens te zijn met collega Van der Hoeven, maar de vragen naar het realiteitsgehalte van de satanische beïnvloeding blijven. Niet alles kan toegeschreven worden aan een speelduivel. Hoe onderscheiden we echt van namaak? Hoe onderkennen we het reële gevaar? En vervolgens: wat moet en mag de gelovige doen om die verkeerde invloed tegen te gaan? Na de analyse van de ontwikkelingen van de laatste eeuwen volgt toch de praktijk. Wat is de bevoegdheid die Christus aan zijn kerk gegeven heeft en waar liggen onze grenzen?

3. 'In dienst van de bevrijder' – Erik de Boer

Met het oog op de zojuist gestelde vragen richt ik mij nu verder op een belangrijk artikel van Erik de Boer in *Geestrijk leven*. Hij onderzoekt in 'In dienst van de bevrijder. Over demonie en bevrijdingspastoraat' de mogelijkheden en grenzen van het bevrijdingspastoraat.¹⁵ De auteur gaat zorgvuldig in op de vraag wat de Bijbel zegt over bezetenheid, en hoe we in onze tijd iets dergelijks kunnen herkennen. Daarna komt het gebed om of bevel tot uitdrijving in Jezus' naam in de kerk aan de orde. Het artikel is waardevol, omdat binnen een gereformeerde context onderzocht wordt wat de mogelijkheden zijn voor bevrijdingspastoraat. In het algemeen staan er in het artikel veel goede observaties, waarmee ik het van harte eens ben. Ter wille van het verdere gesprek wil ik hier echter ingaan op enige punten van verschil.

In de beschrijving van de genezingen en bevrijdingen legt De Boer de nadruk op de diverse mogelijkheden waarop ziekten in het Nieuwe Testament beschreven worden, en niet op de duidelijke verschillen tussen 'gewone genezingen' en bevrijdingen. Volgens de auteur benoemt het Evangelie ziekte als bezetenheid: a. als het gaat om iets wat wij als geestesziekte beschouwen, én b. als het in onze 21e-eeuwse, westerse optiek om een puur lichamelijke handicap gaat. Dit illustreert hij aan het voorbeeld van de maanzieke jongen.¹⁶

Mijn probleem met deze weergave is, dat alle aandacht gericht [p. 32] wordt op de optiek waarmee beschreven wordt, en niet op de feitelijke situatie. Er is in het Nieuwe Testament onderscheid tussen 'gewone ziekten' en ziekten die door boze geesten veroorzaakt zijn.¹⁷ In Markus 6:13 zalven de discipelen de gewone zieken, maar drijven zij bij anderen demonen uit. Allerlei schrijvers erkennen dat met name Lucas als arts een duidelijk

¹⁵ Erik de Boer, 'In dienst van de bevrijder. Over demonie en bevrijdingspastoraat', in H. ten Brinke, J.W. Maris e.a., *Geestrijk leven*, Barneveld: De Vuurbaak 2006, 237-256.

¹⁶ De Boer, 243-244.

¹⁷ In het geval van occulte belasting heeft een demonische macht een permanente invloed in het leven van een slachtoffer. Dit gaat verder dan de verleidingen van satan waar ieder mens mee te maken heeft. Als hier onderscheid gemaakt wordt tussen 'gewone ziekten' en ziekten die te maken hebben met occulte belasting of bezetenheid, is het goed te realiseren dat ook 'gewone of natuurlijke ziekten' een geestelijke oorzaak kunnen hebben: de melaatsheid van Job werd veroorzaakt door satan; in de gemeente te Korinte waren er veel ziekte- en sterfgevallen vanwege Gods oordeel (1 Kor. 11:30).

onderscheid aanbrengt.¹⁸ De ziekte van de maanzieke jongen valt niet samen met epilepsie. De aanvallen, het schuim op de mond en de stomheid en doofheid wijzen op méér zaken dan alleen epilepsie.¹⁹ Bovendien geeft Jezus zelf aan dat hier een geestelijke macht achter zit.

Mensen kunnen om verschillende redenen doof of stom zijn. Dit kan vanaf de geboorte het geval zijn, als een bepaalde afwijking, of als een handicap die op latere leeftijd optreedt. Het kan ook te maken hebben met demonische machten. Enige tijd geleden is in mijn omgeving een jongen bevrijd van demonische gebondenheid. Hij was kleurenblind, maar na zijn bevrijding kon hij weer kleuren zien. Dit was een van de onverwachte neveneffecten van de [p. 33] bevrijding. Maar in andere gevallen zal kleurenblindheid niet door demonen veroorzaakt zijn en zal bij een bevrijding iemand dat handicap blijven houden. Daarom moeten we ons concentreren op de wijze waarop de ziekte veroorzaakt is! Hiermee ga ik een ander spoor dan De Boer wijst: 'Waar het nu om gaat is: de wijze waarop de ziekten (niet tot stand komen, maar) door de boze geesten misbruikt worden om Gods mensen te blokkeren in de communicatie van het heil in Christus'.²⁰ Dit is naar mijn mening een onjuiste verschuiving van perspectief. Die gevolgen kunnen er ook wel zijn, maar fundamenteeler is de oorzaak. Niet altijd is doofheid of blindheid aan een demon te wijten. Niet altijd verhindert een handicap de toegang tot het goede nieuws.

Demonische machten kunnen bestaande ziektebeelden gebruiken, maar vaak is er dan meer aan de hand. Het is wellicht verhelderend om aan twee elkaar gedeeltelijk overlappende cirkels te denken: het psychische en demonische kunnen afzonderlijk optreden, maar vaak is er een overlap.²¹ Daarom is het in al die veronderstelde gevallen goed om naar de oorzaak onderzoek te doen. Gewone ziekten en demonische belasting moeten verschillend behandeld worden.²²

4. Hoe lezen en gebruiken wij het Nieuwe Testament?

De Boer gaat zorgvuldig na wat het Nieuwe Testament schrijft over ons onderwerp. Naast de gegevens die in positieve zin naar voren komen, zijn er ook enige zaken waarover de Bijbel

¹⁸ Bijv. J.L. Nevius: 'The Scriptures do not confound demon-possession with diseases, but uniformly make a clear distinction between them' in *Demon Possession and Allied Themes, Being An Inductive Study of Phenomena of Our Own Times*, sec. ed., London: George Redway 1897, repr. Kessinger Publishing, 181. Vgl. ook Horrobin, *Healing through Deliverance*, Tonbridge: Sovereign World 2003, vol. 1, 190: Jezus behandelde zieke mensen overeenkomstig de diepe oorzaak van hun conditie en niet op grond van de symptomen. Sinds kort werkt Ellet, de organisatie die door Horrobin is opgericht, ook in Nederland: www.ellel.nl.

¹⁹ Arts en theoloog D.M. Lloyd-Jones stelt dat de jongen geen epilepticus was, vanwege de paroxysmen (aanvallen), het schuim op de mond en het geweld. Zie *Not Against Flesh and Blood. The battle against spiritual wickedness in high places*, Wales: Bryntirion 2001, 69-70. Ook stelt hij dat de Bijbel een helder onderscheid aangeeft tussen ziekten en bezetenheid door demonen, bijvoorbeeld in Mat. 4:24 en Luk. 4:40-44 (p. 68-69). Vgl. ook R.F. Lovelace, *Dynamics of spiritual growth. An evangelical theology of renewal*, Downers Grove: IVP 1992 (repr.), 140. Tevens W.Chr.F. de Vries, in 'Bezetenheid en psychiatrie' in M.J. Paul (red.) *Geestelijke strijd*, 133-134.

²⁰ p. 245.

²¹ Zie het reeds genoemde artikel van W.Chr.F. de Vries. Overigens: met deze twee cirkels bedoel ik geen scheiding tussen het natuurlijke/creatuurlijke en het geestelijke aan te brengen!

²² Hier ligt wellicht ook het verschil in uitleg van Marcus 1:23-26. Ik vermoed dat deze man gewend was naar de synagoge te gaan en dus niet ernstig bezeten was. De confrontatie met Jezus kan de latent aanwezige demon openbaar gemaakt hebben. Het gaat De Boer echter te ver zo naar de oorzaak van die onreine geest te gissen (p. 247). In reactie daarop wil ik aangeven helemaal niet naar de oorzaak te gissen (zoals occulte praktijken). Ik probeer alleen een verklaring te geven dat iemand blijkbaar een onreine geest in zich heeft, naar de synagoge gaat en heftig reageert als Jezus het woord voert.

zich niet uitspreekt. Het is terecht dat beide kanten belicht worden, maar het is vervolgens wel spannend wat we daarna doen. Eerst een paar citaten:

- a. 'Ik noteer nog dat in de brieven van het Nieuwe Testament *niet afzonderlijk sprake is van een charisma om demonen uit te drijven*. [p. 34] Het is wel mogelijk dat die ingesloten is in de gaven van 'krachten' of genezingen (1 Kor. 12:9-10, 30).' (p. 242, vgl. p. 253).
- b. 'Nog één ding valt mij op: het Evangelie spreekt nooit over individuele zonde of schuld die de bezetenheid veroorzaakt zou hebben. Evenmin horen we ooit dat voorafgaand aan de gave van genezing, iets van schuldbelijdenis plaatsvindt.' (p. 245).
- c. 'Het is niet volgens de Bijbel dat demonen om de schuld van voorouders ook de kinderen nog in hun greep houden. Het is niet onmogelijk, maar het wordt ons in de Bijbel niet zo geleerd.' (p. 248).
- d. 'We vinden in de evangeliën en het apostolisch onderwijs geen aansporingen aan de kerk om speciale teams te formeren voor de ontmaskering en uitdrijving van demonen.' (p. 253).

Het valt mij op dat hier steeds grondig gekeken wordt naar wat wel en niet in de Schrift staat en dat daaruit soms conclusies getrokken worden. Dit lijkt een prima werkwijze, maar heeft toch ook gevaarlijke kanten. Lang niet al onze praktijksituaties staan in de Bijbel beschreven en dan gaat het erom dat wij, binnen de kaders van de Schrift, met wijsheid toepassingen maken in onze eigen situatie. Anders vervallen we in biblicisme. Om enige concrete, hedendaagse voorbeelden te noemen: onze kerkorden staan niet in de Bijbel. Is het dan goed of fout dat het lidmaatschap van kerkenraadsleden aan een termijn gebonden is? Wij praktiseren de kinderdoop, terwijl die niet expliciet genoemd wordt in de Schrift. Ook laten wij zusters van de gemeente toe aan het Avondmaal, terwijl in de Evangeliën alleen mannen daaraan deelnemen. Wij hebben allerlei argumenten om het toch te doen. Dat brengt mij op de vraag: is het dan mogelijk dat wij ook goede redenen hebben voor een bepaalde vorm van bevrijdingspastoraat die niet letterlijk in de Bijbel staat? In de genoemde kerkelijke situaties bewegen wij ons in het spanningsveld tussen Schrift en praktijk en proberen wij die met elkaar te verbinden. Als we slechts uitgaan van een van beide polen komen we terecht in biblicisme of in ervaringstheologie.²³ Het is juist de [p. 35] verdienste van de gereformeerde theologie om zich in het genoemde spanningsveld tussen beide polen te bewegen. Dat bepleit ik ook ten aanzien van het bevrijdingspastoraat. Maar in de bijdrage van De Boer klinkt geen praktijkervaring door en daarom loopt hij het gevaar slechts van één pool uit te gaan.²⁴ Hij wil dat niet, zoals blijkt uit zijn bespreking van verslavingen en andere hedendaagse problemen, maar waarom geldt dezelfde gedachtegang dan niet voor het bevrijdingspastoraat? Of, als dat wel het geval is, wat zijn dan de consequenties?

Het is goed om de genoemde citaten even langs te lopen:

- a. Inderdaad wordt er in het Nieuwe Testament geen apart charisma om demonen uit te werpen genoemd. Maar omdat de lijsten van charismata in het Nieuwe Testament erg open zijn geformuleerd, kan het ook niet uitgesloten worden dat er mensen zijn met speciale

²³ Ed Murphy was jarenlang zendeling en heeft honderden mensen mogen helpen om tot bevrijding te komen. Zijn omvangrijke, bijna 650 pagina's tellende *The Handbook for Spiritual Warfare*, Nashville: Nelson 2003, is een voorbeeld van een verbinding van theorie en praktijk. Hetzelfde geldt voor Peter Horrobin: eerst 320 pagina's *Foundation* (de bijbelse basis) en daarna 320 pagina's *Practice*.

²⁴ Op p. 252 wijst De Boer het biblicisme af.

gaven op dit gebied. In de praktijk blijkt in ieder geval dat niet iedereen even geschikt voor is voor dit werk.²⁵

b. Het is waar dat er in het Nieuwe Testament geen schuldbelijdenis vermeld staat als voorwaarde voor bevrijding. Dat neemt natuurlijk niet weg dat die er in enige gevallen wel geweest kan zijn. De ene keer is een occult belast persoon meer slachtoffer, de andere keer meer dader. De praktijk wijst meermalen uit dat die schuldbelijdenis nodig is om de rechtsgrond die satan heeft op een persoon te verbreken.²⁶

c. Kunnen demonen om de schuld van voorouders demonen nog in hun greep houden? Het is inderdaad niet exegetisch af te leiden uit Exodus 20, maar anderzijds maakt de doorwerking van de zonde in het geslacht van Adam en Eva zoiets niet onmogelijk. Ook Romeinen 1 spreekt over de doorwerking van zonden in de geslachten. [p. 36] Het blijkt in de praktijk dat heel wat kinderen de dupe zijn van de verkeerde daden van hun ouders of grootouders.

d. Het is correct dat het vormen van bevrijdingsteams niet direct af te leiden is uit de Schrift. Wel is het opvallend dat de discipelen (eerst 12, later 72) steeds twee aan twee uitgezonden werden, maar een bevrijdingsteam omvat meestal meer mensen, en bovendien ook vrouwen. Hier valt op te merken dat veel van ons pastoraat, zoals ziekenbezoek, huwelijkspastoraat en stervensbegeleiding niet in de Bijbel teruggevonden kan worden, maar op basis van de praktijk en goede principes zijn bepaalde vormen gevonden. Omdat wij in onze kerken weinig tot geen ervaring hebben met het omgaan met occulte belasting en er meermalen pastorale fouten gemaakt worden, beveel ik het van harte aan om teams te vormen. Het hele gebied is zo ingewikkeld en er zijn zoveel mogelijkheden van ontsporing, dat enige onderlinge toerusting, hulp en correctie gewenst is. Bovendien moet de gemiddelde ambtsdrager tegenwoordig van zoveel zaken verstand hebben, dat het beter is enige specialisatie aan te brengen, waardoor niet iedereen hetzelfde hoeft te kunnen.

Van harte hoop ik dat volgens een gereformeerde hermeneutiek, waarbij de Schrift het uitgangspunt is en de huidige praktijk in het vizier gehouden wordt,²⁷ een principieel verantwoorde en praktisch werkbare visie op het bevrijdingspastoraat ontwikkeld wordt. Daarbij kan rijk geput worden uit de schat van de kerk der eeuwen, met name de vroegchristelijke kerk.

Terecht wijst De Boer erop dat het nodig is dat we nadenken over de manier waarop de boze vandaag mensen gevangen wil houden. Inderdaad is demonie, uitkomend in ziekte en angsten, dan wel een smal spoor. 'De duivel heeft immers veel meer middelen in zijn greep: geld, macht, eigendunk, zelfverwerkelijking, seksuele experimenten.'²⁸ Hieraan kan nog toegevoegd worden dat satan ook heerschappij uitoefent op wereldniveau. Willen we

²⁵ Vgl. de terechte opmerking over de relatie met 'tekenen die de gelovigen zullen volgen' en het gevaar van claimen, p. 242. Zie verder R.J.A. Doornenbal en P.A. Siebesma, *Gaven voor de gemeente: over het werk en de gaven van de Heilige Geest*, Zoetermeer: Boekencentrum 2005.

²⁶ Op p. 250 staat 'wij denken bij invloed van boze geesten direct aan persoonlijke schuld'. Dit hoeft echter niet het geval te zijn, men kan ook slachtoffer van andermans daden zijn en zo een occulte belasting verkrijgen.

²⁷ Het recente werk van W.C. Kaiser, M. Silva, *Introduction to Biblical Hermeneutics*, Grand Rapids: Zondervan 2007, geeft nuttige gezichtspunten, ook al komt daar het onderwerp occultisme niet aan de orde. Voor de betekenis van voorschriften in de wetgeving van Israël, zoals de bekende passage Deut.18:9-22 met afgewezen occulte praktijken, zie Excurs 9, 'De hermeneutiek van de wetten: Mozes' wetgeving voor deze tijd' in M.J. Paul, G. van den Brink, J.C. Bette (red.), *Bijbelcommentaar Leviticus-Deuteronomium*, Studiebijbel Oude Testament, Veenendaal 2005, 1241-1259.

²⁸ p. 248.

recht doen aan het onderwerp, dan is een meer omvattende benadering nodig, waarbij geheel het Oude en [p. 37] Nieuwe Testament onderzocht worden op de vraag naar de verhouding tussen God en de machten van het kwade.²⁹ Daarbij is de uitleg van passages als Daniël 10 van belang,³⁰ maar ook het onderwijs van Paulus tegen de achtergrond van de magische en occulte praktijken in steden als Efeze en Korinte.³¹ Tevens is het nodig om de intertestamentaire literatuur van het Jodendom te bestuderen, waar een zeer uitgewerkte engelen- en demonenleer te vinden is. Het is nodig het bijbelse onderwijs te zien tegen de achtergrond van de omringende culturen. En vervolgens is het zeer leerzaam om de praktijk van de vroege kerk na te gaan. Het is verrassend hoeveel de vroege kerk over omgaan met het occultisme te bieden heeft, juist omdat men de bijbelse lijnen doortrok.³²

5. Bevrijdingspastoraat en psychiatrie

Tijdens het congres in Kampen kwamen verschillen naar voren tussen de theologie en de psychiatrie ten aanzien van het onderwerp occulte belasting. Voor een goede discussie is het van belang dat enige zaken verduidelijkt worden. Het congres had de titel 'Drijf de demonen uit!?''. Voor de één is de titel een opdracht die Christus aan zijn gemeente gegeven heeft, voor de ander is het nog maar de vraag of we op deze manier te werk moeten gaan in onze tijd. Hoe dan ook, de titel focust op het exorcisme, het uitdrijven van demonen. Dat roept allerlei associaties op [p. 38] met gebiedend spreken tegen deze demonen, zodat ze de occult belaste of bezeten persoon zullen verlaten. Wat dat betreft is het goed om onderscheid te maken tussen bevrijdingspastoraat en exorcisme. De eerste term is veel breder en omvat een pastoraal traject, zowel voor als na het gebed om bevrijding.³³ Mensen die occult belast zijn, hebben meer dan eens in het verleden veel problemen ervaren. Het vertrekken van demonen is slechts een deel van de oplossing. Ik denk aan de volwassen man die mij vertelde dat hij na zijn bevrijding leek op Kosovo toen de vijand verdreven was: alles was platgebombardeerd. Het heeft hem meer dan zeven jaar gekost om weer een bestaan op te bouwen. Ik denk ook aan een jongen die bevrijd was, daarna anders ging functioneren in kerk en school dan voorheen, en daarom veel geestelijke begeleiding nodig had. Exorcisme behoort ingebed te zijn in een brede opvang!

Een volgend punt is, dat exorcisme altijd weer de gedachte oproept aan een geestelijke autoriteit die een demon aanspreekt en wegjaagt. Maar die geestelijke autoriteit is lang niet altijd nodig! Wanneer mensen in lichte mate occult belast zijn, is het gewoonlijk

²⁹ Zoals gebeurt in S.H.T. Page, *Powers of Evil: A Biblical Study of Satan and Demons*, Grand Rapids: Baker, 1995.

³⁰ Met name het gezichtspunt dat achter afgoden demonen schuil gaan (de beelden van hout en steen stellen niets voor, maar daarachter gaan reële geestelijke machten schuil), is van groot belang. Dan blijkt het Oude Testament ook veel meer te zeggen over het onderwerp dan vaak gedacht wordt. Vgl. M.J. Paul, 'Demonische machten in het Oude Testament' in idem (red.), *Geestelijke strijd*, 28-46.

³¹ Zie daarvoor C.E. Arnold, *Ephesians: Power and Magic. The Concept of Power in Ephesians in Light of Its Historical Setting*, Grand Rapids: Baker 1992; idem, *Powers of Darkness: Principalities and Powers in Paul's Letters*, Downers Grove: IVP 1992.

³² R.J.S. Barrett-Lennard, *Christian Healing after the New Testament: some approaches to illness in the second, third and fourth centuries*, New York: University Press of America 1994. A. Lange, H. Lichtenberger und K.F.D. Römheld (Hrsg.), *Die Dämonen: die Dämonologie der israelitisch-jüdischen und frühchristlichen Literatur im Kontext ihrer Umwelt*, Tübingen: Mohr Siebeck 2003. D. Brakke, *Demons and the Making of the Monk: Spiritual Combat in Early Christianity*, Cambridge: Harvard University Press 2006. G.H. Twelftree, *In the Name of Jesus: Exorcism among Early Christians*, Grand Rapids: Baker 2007.

³³ Zie J. Verduyn, *Bevrijdingspastoraat: hulpverlening aan mensen die door demonen gebonden zijn*, Hoornaar: Gideon 1999, 126. Zie verder Chr. Hayward, *Als een stroom die schoonspoelt: bevrijdingsbediening in de gemeente*, Ned. vert., Vaassen: Medema 2005.

genoeg als men zelf in gebed afstand neemt van verkeerde zaken uit het verleden en tot God bidt om bevrijding. Iemand als Neil Anderson legt er in zijn boeken nadruk op dat de persoon in kwestie zelf moet bidden, zelf zijn of haar positie in Christus moet beseffen, en de duivel moet weerstaan. Het is volgens hem verkeerd als mensen afhankelijk worden van hulpverleners.³⁴ Terwijl in veel gevallen een gebed tot God genoeg is voor bevrijding, is het ook mogelijk dat de persoon satan toespreekt en afstand van hem en zijn helpers neemt. In de protestantse traditie zijn we dat niet zo gewend, maar Luther deed dit wel.

Uiteindelijk blijven dan enige situaties over waarin door een hulpverlener demonen worden aangesproken om weg te gaan. Dit gebeurt – als het goed is – op een manier die ook in het Nieuwe Testament beschreven wordt en bekend is vanuit de vroege kerk.³⁵ In de discussie tussen bevrijdingsteams en psychische deskundigen is het van belang om deze [p. 39] meer omvattende benadering te benoemen, omdat de controversen gewoonlijk gaan over het concrete benoemen en wegsturen van demonen.

Pastores en psychiaters kunnen allerlei psychische verschijnselen verschillend interpreteren. Meermalen wordt vanuit de psychiatrie dit terrein geclaimd, want daar is de deskundigheid en anderen hebben die niet of in ieder geval in mindere mate. Bij deze botsing van belangen wil ik graag de kanttekening maken dat het bevrijdingspastoraat zich voor het overgrote deel met andere zaken bezighoudt dan met psychische verschijnselen. Die worden wel meermalen gebruikt om verder door te vragen, maar niet om op het genoemde terrein enige deskundigheid te pretenderen. Wanneer een meisje op twaalfjarige leeftijd een geleidegeest in haar leven vraagt, die relatie met een bloedverbond bezegelt en het christelijke geloof afzweert, komen er ongetwijfeld psychische verschijnselen, maar in het bevrijdingspastoraat zijn die verschijnselen hooguit een aanknopingspunt om naar de oorzaak toe te gaan. Toen een man brak met een gezelschap waar men Satan vereerde en geesten van overledenen opriep, werd een vervloeking over hem uitgesproken en deze trad binnen enkele dagen in werking. De gezonde man kreeg de toegewenste verschijnselen, stortte psychisch in, raakte zijn werk kwijt en verblijft nu in een gezinsvervangend tehuis. Ook hier is de oorzaak iets dat voorafgaat aan de psychische en sociale problemen. Tevens kan ik hier noemen het bezig zijn met Oosterse godsdiensten, het luisteren naar black metal muziek, het gebruiken van paranormale geneeswijzen en het meedoen op internet met allerlei occulte zaken.³⁶ Al geven de genoemde activiteiten psychische verschijnselen, het terrein van het bevrijdingspastoraat valt zeker niet samen met dat van de psychiatrie. Vaak betreft het mensen in nood die concreet kunnen aangeven wat hun probleem is en de vraag stellen hoe zij ervan af kunnen komen.

6. Carl Gustav Jung

De psychiatrie en psychotherapie staan bekend als een typisch westerse wetenschap en behandelmethode, waarbij de waargenomen psychische verschijnselen zo goed mogelijk verklaard worden en de behandelingen een curatief doel hebben. Er bestaan verschillende 'scholen', maar vaak is er de neiging, zoals in de meeste westerse wetenschappen, alles zo

³⁴ N.T. Anderson, *De Bevrijder*, Ned. vert., Hoornaar: Gideon 1994.

³⁵ W.C. van Dam schrijft in *Zielszorg in de kracht van de Geest*, Den Haag: Voorhoeve 1983: 'In mijn *Demonen eruit in Jezus' naam*, wordt beschreven, hoe een verhoor van demonen mogelijk is. Ik acht een dergelijk verhoor (op het vragen naar de naam, in sommige gevallen, na) nu onwenselijk: de vijand zal vaak liegen, er isodeloos tijdverlies, het gevaar is dat de zielszorger de uitlatingen van de demon interessant gaat vinden.' (p. 137, n. 21).

³⁶ Meer voorbeelden staan in mijn populair geschreven boekje *Occulte machten en bevrijding*, Heerenveen: Groen 2005.

natuurlijk mogelijk te verklaren. In relatie tot ons onderwerp is het onthullend om het leven van C.G. Jung (1875-1961) te bestuderen. Hij stond in contact met occulte krachten en ontving op die manier talrijke inzichten. [p. 40] Het lijkt erop dat zijn moeder een praktiserend spiritiste was.³⁷ In zijn *Herinneringen dromen gedachten* vertelt Jung dat familieleden zich bezighielden met tafeldans en dat hij zelf ook twee jaar lang meedeed met seances. De resultaten daarvan heeft hij in zijn proefschrift besproken.³⁸ Ook noemt Jung fantasiefiguren, zoals Philemon, een heiden, een oude, wijze man die zich presenteerde als een gnostisch getinte Egyptisch-hellenistische figuur. Jung schrijft: 'Philemon en andere fantasiegestalten brachten me tot het doorslaggevende inzicht, dat er dingen in de ziel bestaan die ik niet zelf voortbreng, maar die zichzelf scheppen en hun eigen leven leiden. Philemon vertegenwoordigde een kracht die niet ik zelf was. Ik voerde fantasiegesprekken met hem en hij sprak dingen uit die ik niet bewust gedacht had. Ik constateerde duidelijk dat hij het was die sprak en niet ik zelf ... Af en toe leek hij me welhaast fysiek reëel. Ik wandelde met hem door de tuin en hij betekende voor mij datgene wat de Indiërs een goeroe noemen.' Het vertroost Jung als hij later van een Indiër hoort dat er meer mensen zijn die een geest tot leraar hebben. Jung heeft Philemon ook getekend en de afbeelding bevat diverse occulte symbolen. Tegenwoordig noemen wij dit verschijnsel een 'geleidegeest' of 'gids': een demonische gestalte die zich – in ieder geval in het begin – positief voordoet en op tal van manieren helpt. Het leven van Jung bevat nog meer aanwijzingen dat hij beïnvloed werd door demonische krachten.³⁹ Daarmee kan een deel van zijn werk nog wel waar of bruikbaar zijn, maar christelijke hulpverleners moeten op zijn minst beseffen dat de gewone psychiatrie minder neutraal is dan vaak gedacht wordt.⁴⁰ [p.41]

7. Standaardwerken

Voor theologen en pastores enerzijds en psychologen en psychiaters anderzijds is het vrij gemakkelijk voorbeelden te geven van behandelingen waarin de andere beroepsgroep gefaald heeft. Psychiaters kunnen situaties benoemen waarin de toestand van de patiënten verkeerd begrepen is door een bevrijdingsteam, of zelfs verergerd is. Pastores kunnen voorbeelden noemen waaruit blijkt dat mensen na een jarenlange vergeefse psychische behandeling eindelijk op gebed bevrijd zijn. Op die manier blijft het positieve van elkaars werk buiten beschouwing. Ik voer liever een pleidooi dat enige standaardwerken uit verleden en heden bestudeerd worden, waarin de auteurs, al of niet in teamverband, geprobeerd hebben de vaak ingewikkelde relatie tussen de genoemde wetenschappen te beschrijven.

In de tweede helft van de 19e eeuw trof de Engelsman John L. Nevius als zendeling in China allerlei situaties van demonische activiteiten aan. Hij wilde graag wetenschappelijke

³⁷ Zie C.G. Jung, *Herinneringen dromen gedachten*. Red. A. Jaffé. Ned. vert., Rotterdam: Lemniscaat 1976, 185-186. Vgl. R.H. Matzken, *Charisma uit de diepte*, Amsterdam: Buijten en Schipperheijn 1983, 21.

³⁸ p. 98-99.

³⁹ Zo schrijft hij over een andere gestalte die hij 'Ka' noemt en een soort aard- of metaaldemon voorstelt (p. 161). Toen zijn hele huis bevolkt leek te zijn door een grote hoeveelheid geesten, schreef Jung zijn 'Zeven onderwijzingen aan de doden' (p. 167). Ook tekende hij veel mandala's (p. 170-171) en verdiepte hij zich in het gnosticisme en de alchemie (p. 175). 'Er was een demon in mij en deze gaf in laatste instantie de doorslag. Hij overvleugelde mij, en wanneer ik niets en niemand ontzag, dan was dat omdat de demon mij voortjaagde ... De demon en het creatieve hebben bij mij onvoorwaardelijk en meedogenloos hun wil doorgezet' (p. 305-306).

⁴⁰ Er zijn ook diverse aanwijzingen dat Freud occult belast was. Zo schreef hij boven zijn werk over de droomuitleg als motto: 'Als ik de godenwereld niet kan bewegen, dan zal ik het de onderwereld doen'. Vgl. W.J. Ouweneel, *Het domein van de slang*, Amsterdam: Buijten en Schipperheijn, 1988⁴, 62-63.

verklaringen geven van deze vreemde verschijnselen. In het boek dat het resultaat is van zijn onderzoek, geeft hij aan dat voor de Chinese christenen de aanwezigheid van demonen een realiteit was. Meermalen gebeurde het dat een christen een demon toesprak en beval zich te onderwerpen aan Christus' gezag. Dit was iets wat de zendelingen deze inlandse christenen niet geleerd hadden (want dat paste niet meer in de moderne tijd), maar wat die op grond van de Bijbel spontaan deden, en met veel zegenrijke uitwerking.

Als westerling bespreekt Nevius ook allerlei pathologische, psychologische en psychiatrische theorieën. Die benaderingen leveren echter te weinig op en in allerlei beschreven situaties blijft er maar één echte verklaring over, namelijk dat de verschijnselen die in het Nieuwe Testament aangeduid worden als werk van boze en onreine geesten, hier herleven. Dit geldt zeker voor het invoeren van geesten door bepaalde mensen, de gesprekken die met de geestelijke wereld plaatsvinden, en het tijdelijk overweldigd worden van mensen door demonen, waardoor deze mensen allerlei tijdelijke vermogens krijgen die ze in het gewone leven niet hebben. Op grond van maar liefst 37 overeenkomsten tussen de voorbeelden in China en die in het Nieuwe Testament trekt Nevius de conclusie dat er wel enige overlap is met psychische en psychiatrische verschijnselen, maar dat bij de heftigste voorbeelden het lijkt alsof de tijden van het Nieuwe Testament herleefd zijn, bijvoorbeeld wanneer demonen onderhandelen over de rechten die zij kunnen laten gelden op mensen.⁴¹ [p. 42]

Een soortgelijk verhaal geldt voor het werk van Kurt Koch met ervaringen in Duitsland⁴² en van Peter Horrobin⁴³ met ervaringen in Engeland en elders. De beroemde Amerikaanse psychiater Scott Peck geeft aan, dat hij aanvankelijk niet geloofde in de duivel, maar dat langzamerhand wel ging doen. Zijn boek is het eerste volledige verslag van bezetenheid en exorcisme door een moderne psychiater. Peck voert een pleidooi om deze zaken een veld van wetenschappelijk onderzoek te laten worden. Hij stelt voor dat 'demonologie' een nieuwe subspecialiteit van psychiatrie en psychologie zal vormen!⁴⁴ Dat is geen 'naïeve demonologie', maar een volwaardige hedendaagse wetenschap die uitgaat van bijbelse grondlijnen. In aansluiting op dit voorstel bepleit ik liever een interdisciplinaire benadering, waarbij de persoonlijke levensbeschouwing een grote rol mag spelen.

8. Interdisciplinaire samenwerking in theorie en praktijk

Wat bij de genoemde auteurs gebeurt, is heel boeiend: de Schrift wordt onderzocht op alle uitspraken over dit terrein, want de normativiteit van de Bijbel wordt verondersteld. Zij leggen daarnaast tientallen tot honderden praktijksituaties. Met allerlei theorieën worden die casussen bekeken en dan blijken er vervolgens voorbeelden te zijn die alleen maar wetenschappelijk verklaard kunnen worden op grond van het referentiekader dat de Bijbel

⁴¹ J.L. Nevius, *a.w. Lovelace*, 141-142 geeft terecht aan dat bij Nevius de nadruk ligt op bijbellezen, gebed en het persoonlijke weerstaan van de duivel, maar lijkt te weinig aandacht te geven aan situaties waarin Chinese christenen de demonen aanspreken.

⁴² K. Koch: *Seelsorge und Okkultismus. Medialität aus der Sicht der Seelsorge. Eine Untersuchung unter Berücksichtigung der Inneren Medizin, Psychiatrie, Psychologie, Tiefenpsychologie, Religionspsychologie, Parapsychologie und Theologie*. Hänssler Verlag, 28^e druk, 2006.

⁴³ Horrobin, *a.w.*

⁴⁴ Scott M. Peck, *Glimpses of the Devil. A Psychiatrist's Personal Accounts of Possession, Exorcism, and Redemption*, London: Free Press 2005, 239. Hij geeft ook aan dat dit niet zal gebeuren, tenzij de 350-jaar oude scheiding tussen de wereld van de veronderstelde natuurlijke verschijnselen en de veronderstelde wereld van bovennatuurlijke verschijnselen herzien wordt en erkend wordt als een gigantische vergissing (p. 249).

zelf biedt.⁴⁵ Ik ben ervan overtuigd dat [p. 43] dit de beste methode is: een wisselwerking tussen theorie en praktijk. Wanneer we alleen de theoretici aan het woord laten, zullen we er nooit uitkomen. Op grond van het bovenstaande hoop ik dat theologen, christelijke deskundigen op het gebied van de psyche en leden van bevrijdingsteams elkaar zullen naderen in de discussies om elkaar te steunen in het gemeenschappelijke doel: het helpen van de mens in nood, tot eer van Gods naam. Elders blijkt een dergelijke samenwerking mogelijk te zijn, zoals in de Anglicaanse 'Christian Deliverance Study Group' in Engeland die op dit gebied de bisschoppen adviseert en kerkleden traint.⁴⁶ Een nieuw initiatief van de stichtingen Chris en De Hoop in Dordrecht kan in ons land stimulerend werken om het genoemde doel te bereiken.⁴⁷

Ten slotte: het vraagteken in de titel van het congres mag weg. Christus' werk staat garant voor de realiteit van de overwinning over demonische machten. Het goed recht van het bevrijdingspastoraat ligt in de opdracht die Christus aan zijn kerk heeft gegeven, in de volmacht van de apostelen en de vroegchristelijke kerk, en in de ervaringen van de christelijke gemeente in de loop der eeuwen. De enige echte vraag voor vandaag is h oe we het moeten doen. Daarvoor mogen we wijsheid verwachten van onze God (Jak. 1:5).

⁴⁵ David Instone Brewer heeft eerst vier jaar geneeskunde en psychiatrie gestudeerd en daarna theologie. In 'Jesus and the Psychiatrists', in A.N.S. Lane (ed.), *The Unseen World: Christian Reflections on Angels, Demons and the Heavenly Realm*, Grand Rapids: Baker 1996, 133-148, geeft hij aan hoe hij beide disciplines combineert in het bevrijdingspastoraat. Zo acht hij het in diverse situaties (MPS of hysterie) onverstandig om de demonen in psychiatrische patiënten hardop aan te spreken. Hij doet het in stilte en bemerkt dat de demonen antwoord geven op vragen naar hun naam en hun herkomst. Dat heeft hem bevestigd dat er in diverse situaties meer aan de hand is dan een psychiatrische stoornis. Zie verder Robert Doornenbal, 'Mens in drievoud: lichaam, ziel en geest' in *CVKoers*, maart 2008, 40-43, die diverse psychologen en psychiaters noemt die open staan voor de mogelijkheid van exorcisme.

⁴⁶ Zie M. Perry (ed.), *Deliverance: Psychic Disturbances and Occult Involvement*, 2nd ed., London: SPCK, 1996, xi-xii.

⁴⁷ Stichting Chris, een landelijke organisatie voor kinder- en jeugdhulp, heeft van het ministerie van Volksgezondheid toestemming gekregen de eerste christelijke kliniek voor kinder- en jeugdpsychiatrie te bouwen. Dit gebeurt op het terrein van hulpverleningscentrum stichting De Hoop, waarmee Chris inmiddels is gefuseerd. Men streeft er naar in oktober 2008 te starten met kliniek 'De Kiel' met een capaciteit van 32 bedden. Drs. R. Hondsmark, directeur van Chris, deelde op 6 juni mondeling mee dat Chris dagelijks te maken heeft met jongeren die occult belast zijn. De genoemde organisaties hebben het voornemen in de kliniek wetenschappelijk onderzoek te verrichten naar de verhouding tussen occulte belasting en psychiatrie, zodat naar instituten en de overheid inzichtelijk gemaakt kan worden wat deze problematiek inhoudt. Zie verder www.dehoop.org.